

Razprave

ČLENITEV MESTA LJUBLJANA

Angelca Rus*, Ivan Stanič**

Izvleček:

Opisana je problematika prostorske členitve mesta kateri sledijo urbanološki kriteriji, kot so urbanistično-planerski, gravitacijsko-funkcijski trendi, problemi razvoja in varovanja, potrebe komunalne oskrbe in upravljanja, kakor tudi historično-identifikacijski vidiki. Sledita kratek opis razvoja mesta in opis opravljenih raziskovanj. Prispevek zaključuje predlog funkcijsko-gravitacijske členitve mesta, ki lahko služi kot osnova za oblikovanje mestnih četrti.

Ključne besede: členitev mesta, funkcionalno-gravitacijska središča, Ljubljana, mestna četrt, mestna občina, urbanistično načrtovanje.

THE SUBDIVISION OF LJUBLJANA CITY

Abstracts:

The problems of municipal subdivision are described, as well as the urbanological criteria, such as town-planning, gravitational-functional trends, problems of development and protection, the needs of public utility and administration, as well as historical-identification questions, a short survey of city development and description of investigations follows. The article concludes with a proposal of functional-gravitational areas in Ljubljana which can be used as a basis for city subdivision.

Key words: City subdivision, Functional-gravitational centres, Ljubljana, Municipal units, Municipality, Town planning.

Uvod

Predlog zakona o lokalni samoupravi (Poročevalec, oktober 1993) predvideva poleg ustanavljanja občin in mestnih občin tudi možnost notranje členitve mest na četrti. Kako naj bodo četrti oblikovane ter kakšne pristojnosti in naloge bodo imele, pa z zakonom ni opredeljeno.

* Dipl. geog., Miklošičeva 4d, 61 230 Domžale

** Dipl. ing. arh., Celovška 108, 61 110 Ljubljana

Na Urbanističnem inštitutu RS smo se lotili raziskovalne naloge Členitev mesta Ljubljana¹, s katerim skušamo nakazati problematiko in možnosti prostorske členitve mesta. Z analizo sicer nismo oblikovali četrti, pač pa območja, ki so danes izoblikovana glede na gravitacijsko-funkcijsko pripadnost, obenem pa bi bila lahko podlaga za bodoče oblikovanje četrti.

Za osnovno prostorsko entiteto smo izbrali popisni okoliš. Tako smo se izognili nenatančnemu podajanju statističnih informacij in se dejansko osredotočili na poseljena območja mesta in okolice oziroma identificirali dejanski strnjeni, pozidani in poseljeni prostor mesta Ljubljana.

Analizirali smo tudi prvine, ki lahko v daljšem časovnem obdobju omogočijo ugodne strukturne in tudi nematerialne spremembe, če pa jih ne bi upoštevali, bi to povzročilo fizično in družbeno degradacijo. To so prvine, ki vidno spreminjajo svet okoli nas, predvsem rast mesta in materialne transformacije ali spremembe v njem. Členitev mesta je lahko ob pravilni postavitvi torišč dogajanj podlaga za vsa nadaljnja spreminjanja.

Zgodovinsko gledano je Ljubljana sestavljena iz ožjega jedra, t.j. stare Ljubljane, kateri so v daljšem časovnem obdobju, zlasti v zadnjih štiridesetih letih, dodajali posamezna samostojna naselja. Tako je Ljubljana pridobila ne samo prostor za svojo širitev, ampak tudi bolj ali manj razvita historična središča z različno terciarno in tehnično opremljenostjo. Nekatera izmed teh območij še sedaj identifikacijsko in drugače živijo do neke mere samostojno življenje, čeprav so povsem vključena v Ljubljano.

Raziskavo sklepa predlog členitve mesta, ki izvira iz gravitacijsko-funkcijskih območij. Ta niso vezana na število tam živečih prebivalcev, ampak na dejanske življenjske tokove. Identificirali smo tudi mestne podenote nižjega ranga, ki imajo v zadnjem času vedno večji pomen, kakor tudi središča za območja v neposredni bližini središča mesta in za območja na obrobju mesta, ki bi oskrbovala svoje zaledje.

1. Problematika prostorske členitve mesta

Živimo v času hitrega gospodarskega (socialnega) in družbenega razvoja, ki se kaže tudi v prostorskih, socialnih in demografskih spremembah v samem mestnem prostoru. Ob širjenju mestnega prostora se stalno spreminjata tudi njegova struktura in funkcije. Nastajajo novi delovni obrati, upravne in druge zgradbe, nove trgovine in servisne dejavnosti, nove ceste in druge komunalne naprave, nove rekreacijske

¹ Raziskavo Členitev mesta Ljubljana sta v letu 1993 izdelala Angelca Rus, dipl. geogr., in Ivan Stanič, dipl. inž. arh., na Urbanističnem inštitutu Republike Slovenije s podporo Mestnega sekretariata za izobraževanje, raziskovalno dejavnost, kulturo in šport, Enota za raziskovalno dejavnost, in Sklada stavbnih zemljišč mesta Ljubljana.

površine in nove stanovanjske soseske z različno strukturo. Obseg naštetih sprememb je odvisen od velikosti mesta, od njegove funkcije v širšem prostoru in ne nazadnje od njegove gospodarske moči. Vse te strukture in prostorske spremembe pa imajo določene prostorske zakonitosti.

Z metodo funkcijske klasifikacije mest in naselij želimo izluščiti bodisi tiste mestne dejavnosti, ki so odločujočega pomena za obstanek aglomeracije, ali tiste, ki dajejo naselju specifičen pomen glede na druga naselja v regiji ali pa so nadpovprečno pomembne za zapleten sklop razmerij med mestom in podeželjem (bolj z vidika funkcije mest, ne pa znotraj mestnih območij).

Raziskav o funkcijah mestnih naselij je precej, tudi v slovenskem prostoru (Vrišer, Pak, Vl. Kokole, Ve. Kokole). Pogosto je bila uporabljena metoda, ki jo je leta 1974 izdelal Vrišer. Slovenska mesta je opredelil tako, da je določil ožji oziroma urbani ter širši oziroma regionalni pomen vsakega mesta. Uporabil je podatke o zaposlenih (delovnih mestih), v samih mestih pa je upošteval naslednje dejavnosti: industrijo in rudarstvo, gozdarstvo, gradbeništvo, promet, trgovino, obrt, gostinstvo, šolstvo, zdravstvo, finance, upravo, skratka terciarne in kvartarne dejavnosti.

Ker pojma prostor (mestni prostor) ekonomisti, geografi, urbanisti, sociologi in arhitekti ne uporabljajo na enak način, se nam zdi potrebno, da pojem razjasnimo tako, kot ga pojmuje v našem prispevku. Prostor nam pomeni tisto območje zemeljske površine, ki si ga je in si ga bo človek posebej prilagodil in ga uporabljal za svoj obstoj in razvoj. **Mestni prostor** pa je tisti, ki ga je človek na poseben način prilagodil za namestitve in delovanje pojavov, ki nam predstavljajo mesto. Možnosti členitve prostora so lahko neskončne.

V mestnem prostoru lahko opazujemo vrsto členitev. Ene so vidne, npr. fizične razlike. Najbolj splošna delitev v tem smislu je delitev prostora na "cone" (industrijske površine, prometne površine). Druge na zunaj neopazne členitve nastajajo kot posledica delovanja posameznih funkcij, ali pa zato, da bi delovanje funkcij sploh omogočile. Nekatere od teh so bolj ali manj točno določene, druge pa nimajo točneje opredeljene meje (npr. državna oziroma krajevna uprava, sodstvo in podobne institucionalne dejavnosti).

Kako je ta problem obravnavan v strokovni literaturi?

O problemih funkcijske členitve mest obstaja dokaj obširna literatura, ki to tematiko delno neposredno obravnava, še bolj pa posredno. Starejša literatura je obravnavala zlasti **ožji problem prostorske diferenciacije urbanih površin** z različno funkcijo in njihova medsebojna razmerja v prostoru. V novejši literaturi pa je poudarek predvsem na **nosilcih dogajanja**, kar se končno kaže v obliki izrabe zemljišča, funkciji za razne namene, in na dejavnostih, ki sodelujejo v **razvojnem procesu** oblikovanja funkcijskih con ali območij v mestih.

Obstaja tudi literatura, ki bolj specifično obravnava določene vidike, bodisi vsebinske ali metodološke, členitev mest ali posamezne funkcijske cone.

Vprašanja empirične členitve mestnega prostora

Ko se lotevamo členitve mestnega prostora, si moramo odgovoriti na nekaj bistvenih vprašanj:

- v kakšne namene členimo prostor,
- na kakšen način bomo členitev izvedli,
- katere značilnosti naj upoštevamo in
- katere postopke uporabiti.

Večkrat smo pred odločitvijo, ali naj poudarimo samo analitični del problematike ali pa naj se problema lotimo nekoliko širše in podamo problemsko analizo o prostoru. Od teh odločitev je odvisen tudi naš končni rezultat.

Iz **posameznih** statističnih podatkov lahko izluščimo značilnosti posameznih pojavov (npr. razporeditev prebivalstva, delovnih mest). Vendar nam prav takšne delne analize omogočajo, da lahko pripravimo strokovna izhodišča za administrativne delitve prostora.

Pri **problemskem** pristopu pa skušamo opraviti sintezno analizo z vidika posameznih specifičnih značilnosti: npr. kombinacije med starostjo zgradb in socialno strukturo prebivalstva (kot eden od možnih kazalcev za pojav sluma v obravnavanih območjih) ali kombinacija med starostjo gradnje in mobilnostjo prebivalstva (iz takšnih območij je odseljivanje prebivalcev ponavadi večje).

S problemsko členitvijo

- ugotavljamo spreminjanje načina in obsega namembnosti površin za različno izrabo z namenom, da spoznamo in predvidimo prihodnji razvoj izrabe tal,
- opredeljujemo lokacijske možnosti in potrebe za različne izrabe,
- ugotavljamo prostorske povezave med posameznimi segmenti izrabe.

Metode prostorskih členitev

Pri členitvi mestnega prostora uporabljamo v glavnem tri metodološke principe.

a) Geografske metode

izhajajo iz površin in njihove izrabe ter delijo mestni prostor po izbranih merilih na različne prostorske enote.

Med najbolj znane geografske metode štejemo:

- metodo fiziognomske delitve (delitev mesta glede na florisno zasnovo, cestno omrežje, velikost stavb),
- metodo izrabe površin in stavb,
- členitev glede na intenzivnost izrabe površin (uporabljajo se razni prikazi gostot, npr. gostota prebivalcev na enoto, gostota zaposlenih na enoto, gostota delovnih mest na enoto ipd.),
- metodo isoval (območja mesta glede na enako vrednost zemljišč).

b) Socio-topografske metode

izhajajo iz prostorske razdelitve določenih družbenogospodarskih podatkov in značilnosti (demografski, družbenogospodarski in podobni kriteriji)

c) Funcijske metode

delijo mestni prostor glede na razmerja v medsebojnih funkcijskih prepletanjih. Sem sodijo vse raziskave, ki se ukvarjajo predvsem z omejevanjem in analizo samega "cityja", pa tudi subcentrov, nakupovalnih centrov itd.

Kot ugotavlja dr. Vrišer v svoji študiji Urbana geografija (Vrišer, 1984:160), se raba funkcijskih metod pri členitvi mesta bolj malo uporablja.

"S tem kriterijem želimo v mestu izluščiti tiste mestne predele, ki so med seboj funkcijsko povezani in tvorijo samosvoje teritorialne enote. Uporaba funkcijske metode nam pokaže kako se posamezne mestne celice (funkcijske enote ali funkcijske mikroregije) oblikujejo in kako se povezujejo med seboj v nekakšno hierarhijo mestnih četrti oziroma mestno celoto".

"Na najnižji stopnji je takšna funkcijska mikroregija sestavljena iz nekaj stanovanjskih poslopij in nekaj osnovnih oskrbnih trgovin. Lahko bi jo poimenovali sosedstvo. Drugo stopnjo tvorijo krajevne skupnosti ali četrti, ki povezujejo več sosedstev. Imajo že manjše središče z nekaj trgovinami za vsakodnevno oskrbo, nekaterimi servisi, nekaj gostišči, otroškimi vrtcem, ambulanto in osnovno šolo z nižjimi razredi. Na tretji stopnji se stanovanjske četrti združijo v stanovanjsko sosesko, ki ima že lastno trgovsko in obrtno središče, zdravstveni dom s specialnimi ambulantami, popolno osnovno šolo in pogostoma še lokalno samoupravo." (Vrišer, 1984: 161.)

Pri svojem delu smo izhajali iz dejstva, da so se v razvoju mesta Ljubljane oblikovala bolj ali manj sklenjena območja, kamor ljudje gravitirajo. Zato smo se odločili, da bomo za členitev mesta uporabili metodo, ki je bila v praksi sicer manjkraj preizkušena, to je metoda določanja funkcijskih gravitacijskih območij z anketiranjem, obenem pa v največji možni meri upoštevali obstoječe administrativne, upravne in statistične meje kakor tudi naravne in grajene ovire (ceste, železnice, reke ...).

2. Pomen upoštevanja urbanističnih meril pri členitvi mesta

Ker je bila ena osnovnih metod naše raziskovalne naloge, da za oblikovanje četrti za potrebe lokalne samouprave upoštevamo čimveč meril, je še toliko bolj pomembno, da pri tem razmišljamo tudi o urbanističnih in načrtovalskih merilih členitve mesta (mišljeno je predvsem upravljanje s prostorom) z vidika urbanističnega načrtovanja in potrebne upravne podpore.

Kakršne koli že bodo te podenote, je treba opozoriti na možne prostorske implikacije prehitro začrtanih meja oz. preohlapno določenih pristojnosti pri lokalni sa-

moupravi. Hkrati je treba opozoriti na neobvezujoča merila povezovanja (ali nepovezovanja) manjših enot v večje. Trdnost postavljenih meja in premajhni obseg pristojnosti na lokalnem nivoju lahko omejita ali razvrednotita vsa dolgoročna prostorsko-planska prizadevanja ne samo v mestu Ljubljana, ampak tudi mestnih ali ruralnih naseljih v širšem prostoru.

Obseg možnih področij, ki vplivajo na opredelitev meril upravljanja in urejanja notranjega mestnega prostora kakor tudi razmerja mesta (mestnega upravljanja) do okolice, ponazarja tudi prispevek Edvarda Ravnikarja iz leta 1946 ob anketi o razvoju Ljubljane (Ravnikar, 1993). Že takrat je opozarjal na določene prostorske razvojne danosti mesta in na posamezna dejanja, ki so pripeljala do že tedaj kaotičnega položaja v prostoru. Takrat je korenine za to videl v obdobju predsocijalistične Jugoslavije, vendar so se dejanja t.i. rasti nadaljevala tudi potem oz. se še nadaljujejo.

Opozarjal je na probleme zlivanja mesta z okolico, nenadzoravane rasti ter pripadajoče nizke gostote zazidave in razporeditve prebivalstva večjih strnjениh zemljiških kompleksov, naravne omejitve rasti, komunalne oskrbe, pridobivanja v mestno uporabo, razmestitve industrije in prometne dostopnosti, praznih prostorov (ki jih je treba varovati ali pozidati), podeželja, t.j. kmečkеga zaledja, in druge probleme, ki so še zmeraj pereči. Obseg problemov v prostoru se je seveda spremenil, tako kot so se tudi tehnološke predpostavke razvoja, toda dileme v skoraj petdeset let stari obleki še zmeraj živijo, le da se je rob mesta v tem času bistveno premaknil proti podeželju, t.j. kmečkemu zaledju, in se je mesto zlilo z nekdanjimi samostojnimi naselji v še večjem obsegu kot do takrat.

A. Urbanističnonačrtovalska merila

Pomembnost teh meril, čeprav na prvi pogled niso povezana z neposrednim členjenjem mesta, je v tem, da je po opredelitvah osnutka zakona o lokalni samoupravi urejanje prostora prednostna naloga (ali ena izmed prednostnih nalog) novih občin. Pri upravljanju mestne občine pa je to pomembno še bolj, saj se v njej na zelo omejenem prostoru srečujejo in križajo različni, usklajeni in neusklajeni interesi. Ob tem je treba nujno opozoriti na robne nevarnosti, t.j. dogajanja na meji mestne občine, kjer se namembnost mejnih zemljišč sosednjih občin prilagaja potrebam večjega mesta, pri čemer se lahko logika prostorskih razmestitev podre.

Upravna razdelitev površine mesta na manjše enote verjetno ne bo v celoti odvisna od v nadaljevanju naštetih elementov urbanološke analize, vendar jih tu omenjamo predvsem zato, da bi se zavedali kompleksnosti mestne strukture in potrebnih znanj za njeno kakovostno upravljanje in razvoj. Posredno smo večino elementov urbanološke analize uporabili tudi pri našem predlogu členitve.

Podatki urbanološke analize, ki v prenesenem smislu lahko pomenijo tudi merila za členitev mesta, so po Lynchu naslednji:

a) fizični podatki:

- geologija in tla (nosilnost, prst, geotektonske značilnosti),
- voda (obstoječi vodotoki, drenaža, talna voda, oskrba),
- topografija (izoblikovanost terena, relief, nakloni ipd.),
- klima (temperaturna nihanja, lokalne mikroklime ipd.),
- ekologija (rastlinski pokrov ipd.),
- zgradbe (obstoječe zgradbe, prometne, komunalne in energetske naprave ipd.);

b) kulturni podatki:

- podatki o prebivalstvu (rezidenčno, gostujoče),
- vrednost zemljišča, pravice in omejitve,
- preteklost in prihodnost (zgodovina in namere),
- podobe in predstave (identifikacija s krajem, pomeni, simboli).

Členjenost mesta na podenote, t.j. četrti, ki so pojmovane kot gravitacijsko funkcijska območja v mestnem prostoru, implicira njihovo upoštevanje v dolgoročnih razvojnih načrtih, kajti četrt kot prostorsko-upravljalna kategorija omogoča tudi členjenje mestnega prostora v načrtovalskih zasnovah, t.j. vzpostavljanje lokalnih hierarhij prostorskih pomenov.

B. Komunalno-upravljalna merila

Komunalne storitve bodo v vsakem primeru v pristojnosti mestne občine. Kdo jih bo opravljal (organizacija posamezne storitve), pa za samo členitev ni pomembno. Problem v strnjem mestnem jedru ni tako pereč kot na obrobju mesta, kjer na primer ponekod v Ljubljani naselja še sedaj nimajo vodovoda oz. primerne oskrbe s pitno vodo. O kanalizacijskem omrežju v ljubljanskih primestjih pa ne gre izgubljati besed.

Izboljšanje komunalne oskrbe Ljubljane in njenega primestja seveda ni predmet te naloge, vendar bo način reševanja najbrž ena izmed prednostnih nalog mesta, sistemi financiranja in vzdrževanja pa predmet polemik (Zore, 1992).

Kot oprijemljiv in nedvoumen podatek za ugotavljanje gravitacijsko-funkcijskih središč v Ljubljani smo upoštevali predvsem dostopnost do storitev mestnega potniškega prometa (vpeljane linije, bližina postaj MPP), poleg tega pa v informativni obliki, med ostalim, tudi naslednje podatke:

- cestna dostopnost,
- priključenost na mestno ali lokalno kanalizacijsko omrežje,
- (ne)odvisnost v oskrbi s pitno vodo (priključenost na mestni vodovod ali oskrba iz lokalnih zajetij),
- način odvoza komunalnih odpadkov,
- (ne)priključenost na mestni toplovod,
- (ne)priključenost na mestni plinovod,

- oskrba s PTT-storitvami (pošta, telefonske napeljave),
- (ne) priključenost na kabelsko TV-omrežje,
- oskrbo z elektriko ipd.

Med komunalno-upravljaljska merila členitve bi sodilo tudi upravljanje s stavbnimi zemljišči, vendar bo ta v pristojnosti višje enote (mesta ali mestnega okraja), tako tudi prostorski, t.j. inšpekcijski nadzor, in ju tu ne bomo natančneje navajali oz. bi ju lahko uvrstili v posebno poglavje.

C. Gravitacijsko-funkcijska merila

Oprelitev gravitacijsko-funkcijskih središč v Ljubljani daje možnost razvoja manjših lokalnih skupnosti znotraj mesta. Z vidika urbanistične načrtovalske prakse te četrti lahko pojmujeemo kot karseda homogene prostorske entitete z jasno določenimi mejami ter notranjo hierarhijo. V nekem smislu jih lahko pojmujeemo kot enovita sosedstva ali več sosedstev, če je opredelitev za združevanje bolj racionalna.

D. Razvojno-varovalna merila

a) Rob mesta

To prvo merilo je pri določanju pristojnosti mestne občine in iz nje izvirajoče moči posameznih četrti, ki mesto sestavljajo, morda najpomembnejše izmed vseh. Rob mesta konkretno ne vpliva na notranje delitve mestnega območja, vendar bo pri nadaljnjem upravljanju mestnega prostora (in zunajmestnega prostora, zajetega v vplivnem področju mesta) zelo pomembna kategorija. V raziskavi smo upoštevali statistični obseg mesta Ljubljana, ki je v bistvu le strnjeni del mesta ali mestne zazidave. Gravitacijsko-funkcijsko območje mesta (kot središča) pa sega bistveno dlje. V anketi o upravni organizaciji Ljubljane iz leta 1991 (Kos, 1991) je večina vprašanih odgovorila, da je dobro, da je mesto neposredno povezano s svojim zaledjem, nekaj manj pa, da so problemi podeželja povsem drugačni, oz. da ni dobro, da mestne občine obsegajo tudi nemestne predele.

V funkcijskem smislu lahko vprašanje postavimo drugače, in sicer, kje se mesto konča oz. kje se podeželje začne, ali v upravljalnem, do kod sega moč vpliva bodočega mestnega sveta.

Ljubljana je kot prestolnica Slovenije rezervat delovnih mest, središče slovenskega prometnega križa, in ne nazadnje, edino resnično gravitacijsko središče v Sloveniji. Ob amputaciji velikega dela nemestnega in kmetijskega zaledja pa lahko postane območje prostega lova po prostoru manjših občin v okolici.

Na omenjeni problem opozarjajo tudi dogajanja po sprejetju Generalnega urbanističnega načrta (mesta Ljubljana) leta 1969, ko je v mestnem prostoru prišlo do različnega obravnavanja v bistvu enotnega prostora. Naselja individualne zazidave, ki so nastala na robu tedaj opredeljenega mestnega območja, so zdaj na manj kot

petnajstminutni avtomobilski razdalji od središča mesta in deležna vseh ugodnosti (lokacijskih, komunalnih in gravitacijskih), ki jih takšna lega ponuja (Mikuž, Dekleva 1991, Dekleva 1992).

Pri tem mislimo na zazidave ob Tržaški cesti proti Vrhniki, ob Celovski cesti proti Škofiji Loki in Kranju, ob Dunajski cesti proti Domžalam in Kamniku ter ob Cesti v Hrušico na južni, golovski strani. Lokacija domžalske obrtne cone v Trzinu najbrž ni posledica funkcionalne gravitacije tamkajšnjih dejavnosti proti Domžalam!

b) Varovanje zunanjih praznih območij

Bežen pogled na karto gostote poselitve na območju petih ljubljanskih občin pokaže, da je prostor večinoma slabo poseljen. V ta območja sodijo — pač primerno logiki dejavnosti — tudi neposeljeni ali slabo poseljeni prostori kmetijskih operacij, industrijskih območij, nekmetijskih površin, varovanih površin ipd., ki so koncentrično razporejene po celem obodu strnjenelega dela mesta. V predlogu upravne delitve na večje število manjših občin vsa ta področja redke naselitve ostanejo zunaj območja mesta Ljubljana.

Območja posebne skrbi pred neustrezno namembnostjo (ali pa kakršno koli produktivno namembnostjo, če smo bolj natančni) so zlasti Barje (v celoti), Polhograjsko-škofjeloško hribovje, Posavsko hribovje, Golovec, severni breg reke Save idr.

Sodimo, da ta območja ne morejo biti izvzeta iz načrtovanja izrabe prostora mestne občine oz. mesta Ljubljana.

c) Varovanje notranjih praznih območij

Poleg dejansko neposeljenih površin v statističnem ali strnjem območju Ljubljane in površin, namenjenih industriji, sodijo v ta sklop tudi območja bodoče rehabilitacije ali reurbanizacije, pač v skladu s razvojno strategijo mesta (obsežna območja opuščeni vojašnic, in sanacije opuščeni industrijskih obratov, gramoznic, glinokopov, kamnolomov ipd.). Prav tako tudi varovana območja (npr. zajetja pitne vode, varovani pasovi vodotokov, sklenjena območja zelenih površin, npr. Golovec, Rožnik, desni breg reke Save ipd.).

Pri predlogu členitve smo ta območja v največji možni meri ohranili enotna, t.j. celovita, torej priključena ali vsebovana v posamezni mestni enoti.

Kot notranja prazna območja smo pogojno razumeli tudi območja, ki po gravitacijsko-funkcijskih merilih sodijo v tretjo skupino podsredišč, t.j. območja, kjer je treba vzpostaviti nova podsredišča oz. kjer obstoječe ali nove urbane razmestitve to zahtevajo.

d) Problem suburbanizacije

Problem suburbanizacije se formalno navezuje na problem opredelitve mestnega roba. Gre za območja v okolici mest, ki jih označujejo nizka gostota prebivalstva, gradnja predvsem individualnih, enodružinskih hiš, majhno število delovnih

mest in dobra prometna dostopnost do mesta, ali bolj poetično, območja bega prebivalcev iz mesta v območja manjše koncentracije (Ravbar, 1992).

Suburbanizirana območja postajajo (v formalnem smislu) prehodna območja med mestom in podeželjem, kajti značilnost urbanizacije v Sloveniji je taka, da obsežnih vmesnih prostorov med podeželjem in večjimi mesti ni. Vsebinsko ali kulturno gledanje na suburbanizacijo lahko ta pojav označi kot agresijo na ruralni prostor. Suburbanizacija pomeni kontinuiteto prostora mesta s prostorom podeželja, hkrati pa tudi diskontinuiteto v naselbinskem tkivu s podeželju neznačilno gradnjo in spreminjanjem rabe zemljišč. Ob tem pa prinaša hude obremenitve na okolje zaradi dnevno migracijskih tokov v zaposlitvena središča, t.j. mesta.

Strokovnjaki označujejo suburbanizacijo kot postmoderni ali bolj natančno postindustrijski pojav, pri katerem ugodnosti dekoncentriranega okolja — bogatejši javni standard — nadomeščajo nekdanjo prednost bivanja v mestnem središču. Značilnosti suburbanizacije v Sloveniji, še zlasti v Ljubljani, kažejo, da v tem prostoru ta sicer avantgardni družbeni pojav ni tako sijajen. Nelogičnost zazidave, neracionalna izraba prostora, slaba terciarna opremljenost, komunalne zagate in temu primerno (v bistvu) reven bivalni standard so prej znanilci dezurbanizacije, t.j. uničenja mestnega prostora (pa tudi narave in obstoječih ali prej navzočih antropogenih danosti oz. kulturne krajine), kot pa česar koli drugega.

E. Historično-identifikacijska merila

Vloga nekdanjih samostojnih naselij zdaj v precej zoženi obliki opravljajo krajevne skupnosti. Če so ta naselja ostala kolikor toliko homogena, t.j. konsistentna, in se niso zlila z ostalo zgrajeno strukturo, še zmeraj pomenijo podlago za pripadnostna razmerja tam živečih prebivalcev, npr. Bizovik (v anketi je to naselje, čeprav je opremljenost naselja z mestnimi — komunalnimi in terciarnimi — ugodnostmi slaba, opredeljeno kot gravitacijsko funkcijsko središče!).

Nekdanja naselja so praviloma še zmeraj težišča razvoja in središča življenja nekaterih mestnih podenot in so v identifikacijskem smislu pomembna. Toda starost ni edino merilo.

Da bi bilo mogoče okrepiti identifikacijske dejavnike posameznih četrti ali podenot v mestu, je treba odgovoriti na vprašanje, kaj je treba določiti, da bi vizualno, programsko in identifikacijsko zaznali nekakšno homogenost, zaokroženost ali vsaj funkcionalno sklenjenost teh četrti.

Identifikacija, participacija in moč vplivanja četrti

Razprava o zaznavi mesta, t.j. mestnega prostora in prostora četrti, je pomembna zlasti z vidika okrepitve občutka pripadnosti prebivalcev območju, kjer pre-

bivajo. Izključujemo vsako nostalgično razlago pripadnosti kraju in govorimo izključno o pripadnosti kot volji do sodelovanja pri upravljanju četrti in pri urejanju lastnega prostora. Homogenost območij — četrti v tem primeru — ni zahteva po fizični sklenitvi območij četrti (ker je to na terenu nemogoče), ampak pomeni potrebo po večji transparentnosti oblasti v mestu med različnimi ravnmi upravljanja. Pomeni tudi nujno vzpostavitev mehanizmov, ki omogočajo sodelovanje prebivalcev. Predvsem pa pomeni opredelitev obsega pristojnosti teh podenot. Morda je slednje celo najpomembnejše.

Potrebo po krepitvi identitete posameznih mestnih členov razumemo v identifikacijskem pomenu za lokalno prebivalstvo, kar pa nikakor ne pomeni potrebo po decentralizaciji mestne oblasti. Izkušnje sedanje upravne organizacije ali delitve na mesto in pet občin, kjer so tudi občine opravljale določene "državne" funkcije, narekujejo ravno nasprotno (Bežan, 1993). Grobo rečeno, decentralizacija mestne oblasti (zlasti ne za območje, ki je v bistvu "amputirano" območje sedanjih petih ljubljanskih občin) ni potrebno. Treba je doseči enovitost upravljanja mesta, hkrati pa zagotoviti dovolj svobode pri urejanju lastnih zadev posameznih sestavnih členov mesta.

Na potrebo po enotni občini so opozorili tudi odgovori anketirancev leta 1991 (Kos, 1991). Na glavno vprašanje, ali naj bo Ljubljana enotna ali razdeljena na pet občin, je večinski odgovor bil, da mora biti Ljubljana enotna. Podobno se je večina vprašanih identificirala predvsem z mestom Ljubljana in ne z eno izmed petih občin, ki jo sestavljajo. Identifikacijski dejavniki očitno presegajo neke arbitrarne, upravne odločitve.

3. Demografski in prostorski razvoj Ljubljane po letu 1953

Dobrih 40 let je minilo, odkar je dr. Igor Vrišer v knjigi "Razvoj prebivalstva na območju Ljubljane" orisal širjenje Ljubljane v obdobju 1869 do 1953. Dela se je lotil zelo sistematično tako z vidika ozemeljske širitve mesta kot razvoja prebivalstva. Po tem obdobju podobna raziskava ni bila več narejena predvsem zato, ker so se administrativne in statistične enote oziroma meje pogosto spreminjale in je bila na ta način onemogočena kakršna koli primerljivost podatkov.

V naši raziskavi smo se odločili, da najprej naredimo rekonstrukcijo nekdanj samostojnih naselij v Ljubljani in skušamo s podrobno analizo ugotoviti, kakšne prostorske in demografske spremembe so v povojnem obdobju nastajale na območju današnje Ljubljane.

Za prikazovanje podatkov smo uporabili:

- digitalizirane teritorialne enote (popisni okoliši, statistični okoliši, katastrska občina, krajevne skupnosti (Republiški geodetski zavod),

- podatke popisa prebivalstva iz leta 1991 po popisnih okoliših, ki jih je posredoval Republiški zavod za statistiko,
- površina po popisnih okoliših (Republiški geodetski zavod),
- metodološka izhodišča prikazovanja podatkov, kot jih je opredelil I. Vrišer v svoji raziskavi (Vrišer, 1956).

Kot pomoč za ugotavljanje sprememb in širjenja območja Ljubljane smo uporabili tudi karto ROTE iz let 1990 v merilu 1 : 5000. Na karti so vrisane meje statističnih okolišev, katastrskih občin in meje krajevnih skupnosti. Da bi bila naša analiza čimbolj primerljiva z Vrišerjevo študijo, smo skušali s pomočjo statističnih okolišev rekonstruirati vsa naselja na območju Ljubljane, ki so bila še leta 1953 samostojna.

Vrišer je v svoji raziskavi Ljubljano razdelil na 2 območji:

1. mesto (mestno središče, predmestje),
2. ožje gravitacijsko območje (obmestje).

V **ožjem mestu** razlikuje:

- a. mestno središče (staro mesto in mestno jedro),
- b. predmestja.

Mestno jedro je leta 1953 obsegalo približno območje današnje občine Ljubljana Center ter del ozemlja v občinah Ljubljana Šiška, Bežigrad, Vič-Rudnik in Moste-Polje. Število prebivalcev je v starem mestnem jedru v povojnem obdobju ves čas nazadovalo, do leta 1981 za 32%, do leta 1991 pa kar za 41%. Sprva se je razvoj intenzivneje širil proti severu, torej proti Šiški in Bežigradu, po letu 1970 pa so nastala nova zgostitvena jedra okrog nekdanjih lokalnih središčih: Polje, Šentvid, Črnuče.

V **ožjem gravitacijskem območju** pa razlikuje:

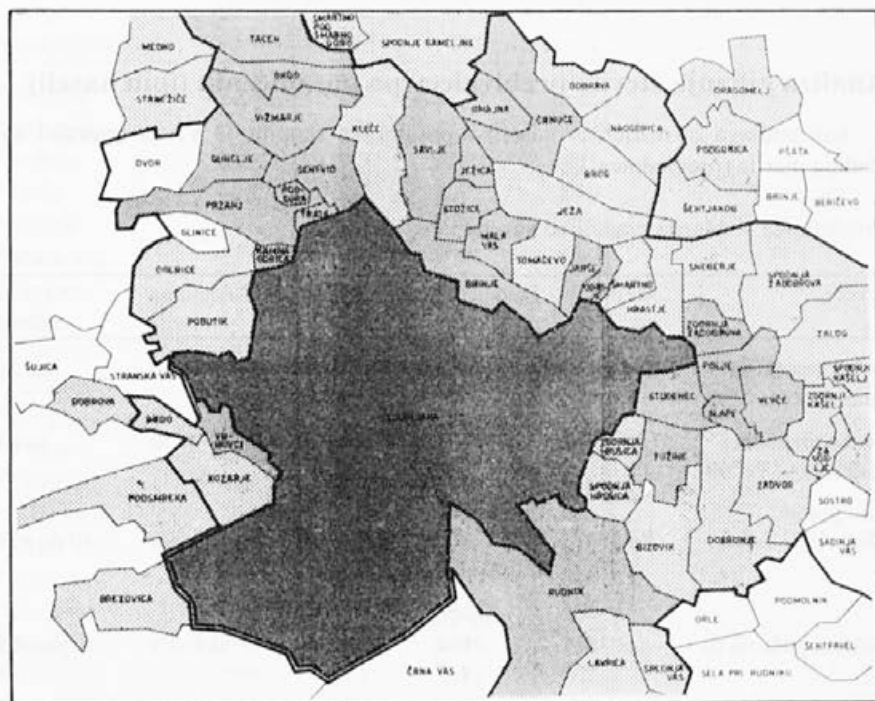
a) urbanizirana naselja,

ki so se v preteklosti zaradi intenzivnejše povezave z mestom ali zaradi industrializacije izredno širila (Šentvid, Poljane, Polje, Vevče, Stožice, Mala vas, Črnuče itd), in

b) agrarna in polagrarna naselja,

katerih stagnacija ali rast kažeta, da se še niso otresla svojega kmečkega značaja, čeprav so nekatera zaradi bližine mesta gospodarsko in kulturno z njim tesno povezana (Sostro, Zadvor, Sneberje, Jarše).

V povojnem obdobju smo pričali izredno hitremu prostorskemu in demografskemu širjenju Ljubljane. Še leta 1953 je živel v Ljubljani (ki je obsegalo mestno središče in predmestja Trnovo, Dolenjsko predmestje, Moste, Bežigrad, Zgornja Šiška) 154.700 prebivalcev, leta 1981 253.000 (meja mesta Ljubljane se pomakne močno navzven: v Šiški vse do Šentvida, za Bežigradom do Črnuč, v Mostah do Polja), leta 1991 pa 267.008 (območje mesta ostane približno enako veliko kot leta 1981).

LEGENDA:

- Mesto Ljubljana leta 1953
- Mesto Ljubljana leta 1981
- Urbanizirana naselja leta 1953
- Polagrarna naselja leta 1953
- Agrarna naselja leta 1953

Avtor karte: **Angelca Rus**, dipl. geogr.

Opomba:

Naselja so rekonstruirana na leto 1953 s pomočjo statističnih okolišev

Viri:

Angelca Rus, Ivan Stanič: Členitev mesta Ljubljana, UI RS, 1993, str. 44.
Dr. Igor Vrišer: Razvoj prebivalstva na območju Ljubljane, 1956
ROTE Ljubljana, Geodetski zavod RS
Zavod RS za Statistiko

Karta 1: Ljubljana in naselja okrog nje leta 1953 (po študiji dr. I. Vrišerja)

Zanimivo je, da je bil porast prebivalcev na območju Ljubljane v letu 1953 razmeroma nizek, saj se je število prebivalcev v 40 letih povečalo le za okoli 20.000. V starem delu Ljubljane je število prebivalcev v zadnjih desetletjih celo upadalo. Tako se je v občini Center število prebivalcev znižalo za okoli 4000. Še pred vojno je bila površina mesta Ljubljane 13 km^2 , leta 1970 okrog 70 km^2 , leta 1991 pa že

okrog 140 km². Območje Ljubljane se je ves čas širilo, najprej v smeri proti Šiški in Bežigradu, po letu 1970 pa so začela nastajati nova zgostitvena jedra okrog nekdanjih lokalnih središč, kot so Polje, Črnuče, Šentvid.

Analiza gibanja števila prebivalcev po posameznih tipih naselij

Kot podlaga za razdelitev naselij v posamezne skupine je Vrišer uporabil naslednja merila (preglednica 1):

Preglednica 1: Merila razdelitve naselij

Kazalec	Mestno središče	Predmestja	Urb. naselja	Polagrarna naselja	Agrarna naselja
Delež kmečkega prebivalstva (v %)	pod 1	pod 4	5–10	10–30	nad 30
Svobodni poklici in drž. org * (v %)	30–40	15–30	5–15	5–10	nad 5
Rast prebiv. 1869–1953 (v %)	do 250	1. nad 1100 2. 500–900 3. 300–400	250–600	40–200	–40 do +20
Gostota preb. na ha	nad 70	1. 30–70 2. 8–4 3. 4–7	2,2–5,0	0,9–2,5	pod 0,9
Gostota hiš na ha	nad 2,0	0,80–3,00	0,35–1,6	0,25–0,7	0,01–0,25
Št. preb. na hišo	nad 18,0	9,0–18,0	6,5–9,0	pod 6,5	pod 6,5
Št. preb. na gospodinjstvo	2,5–3,0	2,80–3,15	3,20–3,5	3,40–4,0	nad 3,8

* Izbral je svobodne poklice in državne organe kot tisto panogo zaposlitve, ki se po njegovem najbolj približujejo centralnim funkcijam.

a) Urbanizirana naselja

Opređeljena urbanizirana naselja iz leta 1953, kot jih lahko vidimo na seznamu, so začela pridobivati pomen. Vanj se je začelo priseljevanje. Danes so ta naselja statistično priključena Ljubljani. Iz tabele je razvidna sprememba gibanja števila prebivalcev po letu 1953. (Opomba: Pri nekaterih naseljih je bila rekonstrukcija zaradi gostejše, strnjene pozidave izredno otežena. Zato v takih primerih opredelitev prejšnjega stanja naselja ni povsem točna, ker so povsem izginili prehodi med nekdanj ločenimi naselji.)

Preglednica 2: Rast prebivalstva v urbaniziranih naseljih v letih od 1953 do 1991

Naselje/območje	Število prebivalcev leta			Indeks 91/53
	1953	1981	1991	
* Rudnik	1103	5555	5759	522
* Vrhovci	612	1560	1730	279
* Fužine	229	665	5686	2483
* Jarše	478	3487	4092	856
* Brinje	97	8289	8946	9222
* Mala vas	535	3065	4041	755
* Stožice	855	4327	4304	503
* Ježica	643	602	586	133
* Črnuče	1452	4758	6768	466
* Šentvid	1625	3506	4316	266
* Pržanj-Zapuže	287	1821	1981	690
* Trata	276	236	238	86
* Gunclje	428	1052	985	230
* Vižmarje	1756	3792	4451	253
* Brod	310	2210	2076	670
* Tacen	700	1412	1459	208
* Polje	1639	5204	5045	308
* Studenec	1295	1380	1459	113
* Vevče	1099	3261	3273	298
* Zg. Zadobrova	627	1321	1429	228
Skupaj:	16073	60993	68470	426

Vir: Popis prebivalstva leta 1953.

Popis prebivalstva l. 1981 in 1991 — popisni in statistični okoliš.

* Naselja so danes priključena Ljubljani.

Vrišer je ugotovil, da je leta 1869 živelo v urbaniziranih naseljih le 7,6 % prebivalcev Ljubljane, leta 1953 11,7 %, danes pa 25 %.

Gibanje prebivalstva v urbaniziranih naseljih po popisih od leta 1869 do leta 1991 (za pretekla leta je podatek povzet po Vrišerju):

Preglednica 3: Gibanje prebivalstva v urbaniziranih naseljih

Leto	1869	1890	1900	1910	1931	1953	1981	1991
Prebivalci	4162	4600	4998	5992	8846	16073	60993	68470
Indeks	100	130	144	173	255	462	1465	1645

b) Polagrarna in agrarna naselja

Preglednica 4: Gibanje prebivalstva v polagrarnih naseljih

Naselje	Število prebivalcev leta			Indeks 91/53
	1953	1981	1991	
Medno	238	345	363	152
Stanežiče	325	479	520	160
* Podgora	313	1001	922	294
* Kamna gorica	89	267	372	418
* Podutik	323	815	1386	429
Dobrova	439	837	831	189
* Kozarje	911	1927	2567	281
Podsmreka	128	301	256	200
Brezovica	926	1654	1692	183
Babna gora	129	97	117	91
Srednja vas	107	131	139	130
Škofljica	539	1373	1750	325
* Spodnja Hrušica	256	356	443	173
* Zgornja Hrušica	347	415	538	155
* Bizovik	646	938	1033	160
* Slape	221	290	382	173
* Dobrunje	612	774	889	129
* Zadvor	586	893	1146	196
* Sostro	485	713	826	170
Sadinja vas	178	318	284	160
* Kašelj	795	2167	2347	295
* Zalog	965	3987	4186	434
* Sp. Zadobrova	314	472	485	154
* Sneberje	516	910	1054	204
* Hrastje	144	178	179	124
* Smartno ob Savi	381	576	594	156
* Obrije–Tomačevo	353	2153	2234	633
* Savlje	533	793	806	151
* Kleče	262	229	247	94
* Smartno pod Š. goro	353	499	524	148
Spodnje Gameljne	186	373	500	269
Srednje Gameljne	227	489	568	250
Zgornje Gameljne	260	445	445	171
* Dobrava	50	79	81	162
* Brod	215	659	661	307
* Nadgorica	222	602	745	336
* Podgorica	471	670	678	144
* Soteska–Sv. Jakob	229	499	511	223
Skupaj	15823	30882	33694	212

Ostali prostor današnje Ljubljane so zapolnjevala agrarna in polagrarna naselja. Stopnja urbanizacije jih je različno zajela. Še leta 1953 so bila to naselja, kjer je število prebivalcev stagniralo ali celo nazadovalo. Dnevna migracija je bila tedaj komaj opazna. Pospešena industrializacija v kasnejših letih je tudi iz teh območij povečevala dnevno migracijo in proces urbanizacije se je počasi širil iz mesta navzven. Gibanje števila prebivalcev v obdobju od leta 1953 do leta 1991 si lahko ogledamo v naslednjih tabelah.

Preglednica 5: Gibanje prebivalstva v agrarnih naseljih

Naselje	Število prebivalcev leta			Indeks 91/53
	1953	1981	1991	
Toško čelo	42	17	25	59
* Glinica	86	157	178	207
Dvor	91	117	105	115
Stranska vas	207	187	203	98
Šujica	221	304	350	158
Črna vas	344	348	418	121
Orle	139	141	134	96
Podmolnik	227	293	335	147
Besnica	121	107	122	101
Javor	219	132	137	62
Podlipoglav	98	156	160	163
Češnjica	103	125	102	100
Zagradišče	67	63	60	89
* Zavogljje	61	88	88	→ ni rekonstr.
* Podgrad	172	192	192	→ ni rekonstr.
Beričevo	276	406	407	147
Brinje	97	152	162	167
Dol	136	239	218	160
Kleče/Dolu	153	148	131	86
Rašica	96	120	127	132
Draževnik	21	53	64	304
Komanija	38	75	72	189
Razori	68	108	115	169
Skupaj	3867	3912	3905	101

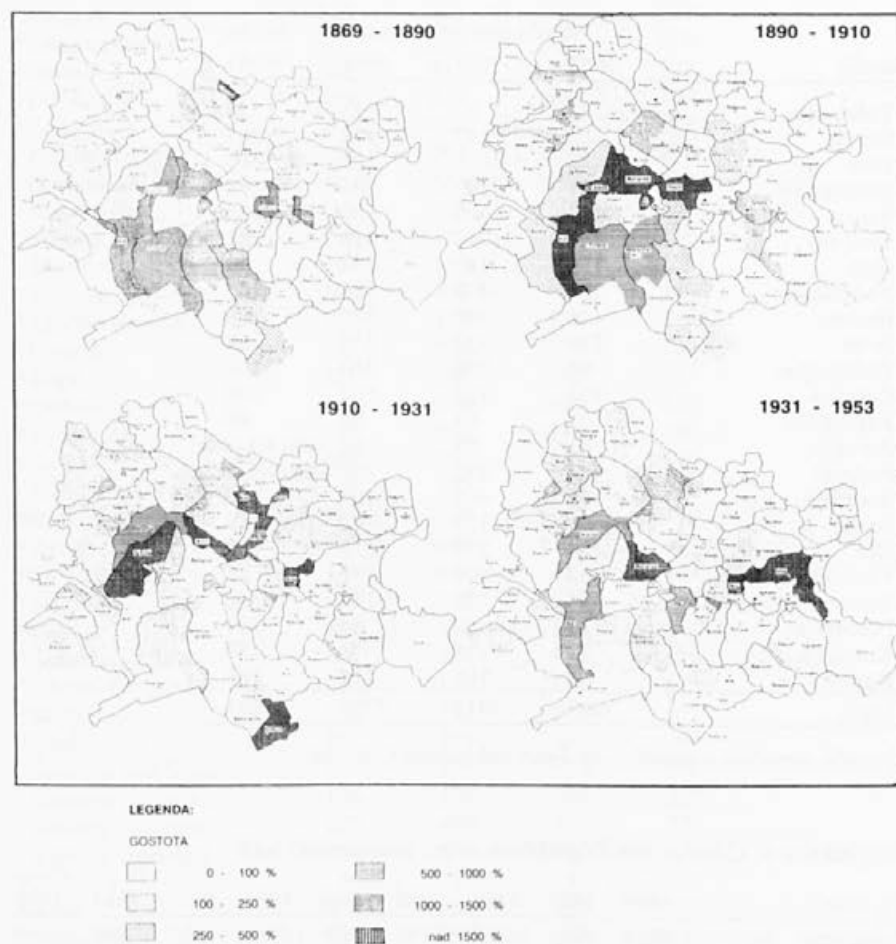
*Naselja, označena z zvezdico, so danes priključena Ljubljani.

Preglednica 6: Gibanje števila prebivalcev po posameznih letih

Tip naselij		1869	1880	1890	1900	1910	1931	1953	1981	1991
Polagrarna naselja	Št.	8859	9615	10007	10352	10625	12915	15823	30882	33695
	Indeks	100	108	113	117	120	146	179	349	380
Agrarna naselja	Št.	4040	4042	4085	3999	3822	4059	3867	4530	3905
	Indeks	100	100	101	99	94	100	96	112	97

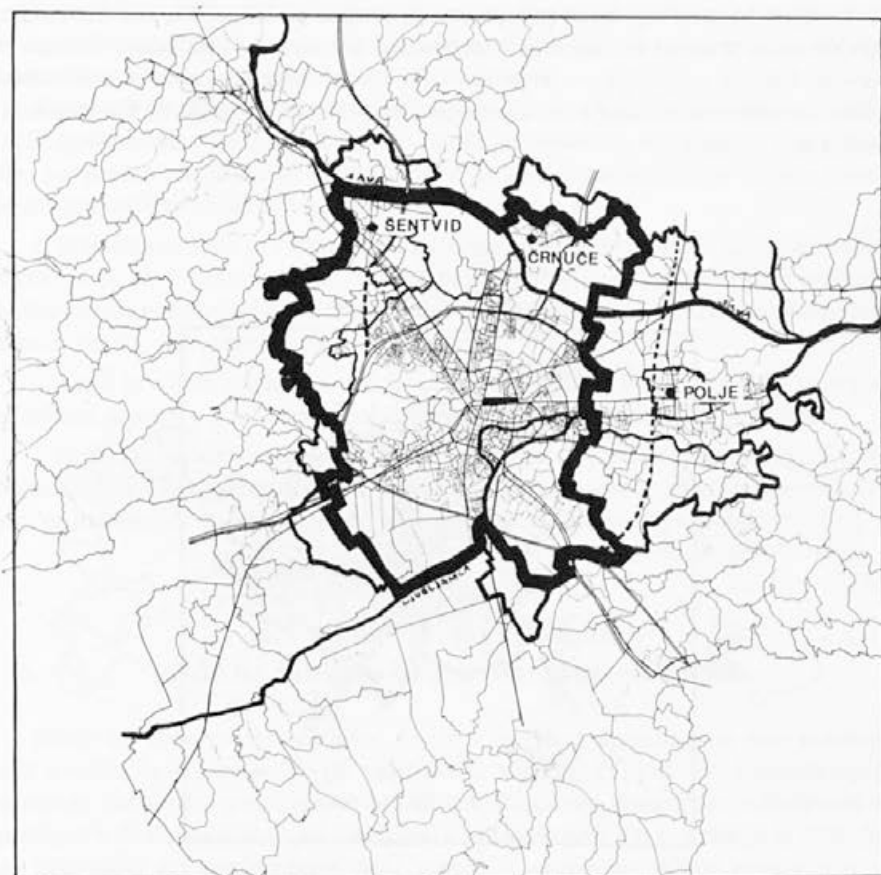
Značilnosti prostorskega in demografskega razvoja Ljubljane

Iz analize rasti števila prebivalcev v Ljubljani v letih od 1869 do 1953 je razvidno, da so se v prvem obdobju (v letih od 1869 do 1890) razvijali predvsem Trnovo, Vič, Bežigrad in Vevče. V letih od 1890 do 1910 se okrepi gradnja na Viču, za Bežigradom ter v Šiški in Mostah. Od leta 1910 do 1931 se prenese razvoj na območje Polja in Zaloga predvsem zaradi odpiranja novih delovnih mest v industriji. V letih od 1931 do leta 1953 se je Ljubljana prostorsko razvijala proti Zgornji Šiški in Stožicam oziroma Brinju in v Polje.

Karta 2: Porast prebivalstva

Vir: I. Vrišer: Razvoj prebivalstva na območju Ljubljane, Ljubljana 1965.

LEGENDA.

- Statistični obseg Ljubljane med leti 1953-1971
 ————— Statistični obseg Ljubljane med leti 1971-1981
 ————— Statistični obseg Ljubljane po letu 1981
 ● POLJE Ime nekdanj samostojnega naselja

Avtor karte: **Angelca Rus**, dipl. geogr.
 Karlo izdelal: **Ivan Stanič**, dipl. inž. arh.

Opomba:

Uporabtevan je statistični obseg Ljubljane

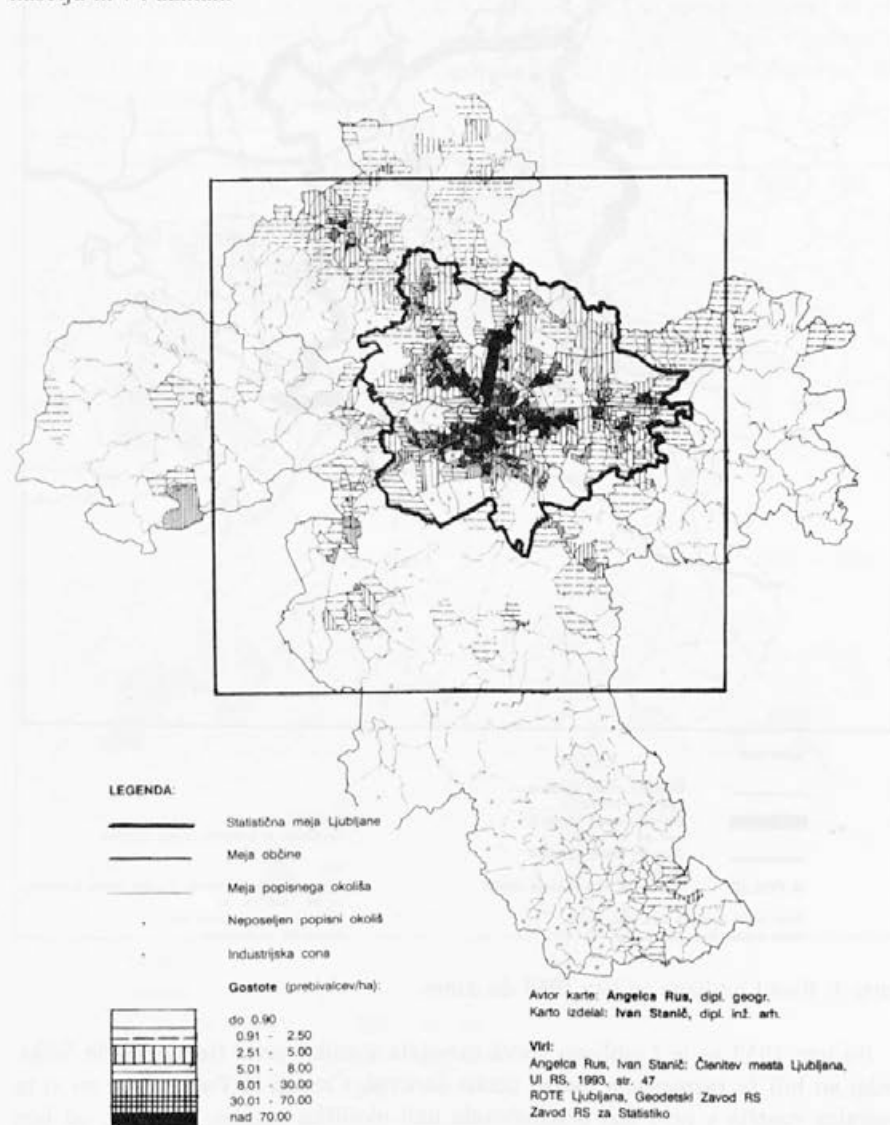
Vir:

Angelca Rus, Ivan Stanič: Členitev mesta Ljubljana,
 UI RS, 1993, str. 45
 ROTE, Geodetski Zavod RS
 Zavod RS za Statistiko

Karta 3: Rast Ljubljane od leta 1953 do danes

Po letu 1953 se je Ljubljana sprva razvijala v smeri proti Bežigradu in Šiški. Tedaj so bili še razmeroma močni centri Šentvid, Črnuče in Polje. Zato so si ta centralna naselja v prvi fazi priključevala tudi okoliška naselja. Kasneje, od leta 1971 do leta 1981, se je Ljubljana na severu razširila vse do Save, čez Savo pa si je priključila Črnuče z okoliškimi naselji.

V občini Moste-Polje so se priključevanja izvršila po letu 1981, čeprav naselja tega območja prvotno še niso bila funkcionalno povezana z Ljubljano — razen z dnevno delovno migracijo — kajti ločevala jih je industrijska cona v Mostah. Vidne spremembe nastanejo z izgradnjo stanovanjske soseske v Štepanjskem naselju in v Fužinah.

Karta 4: Gostota prebivalstva na hektar po popisnih okoliših leta 1991

Karti 2 in 3 prikazujeta nekoč neodvisna naselja okoli Ljubljane, stopnjo urbaniziranosti podeželskih naselij okoli Ljubljane leta 1953 in spremembe v statističnem obsegu mesta Ljubljana od leta 1953 do danes.

Karta 4 prikazuje gostoto prebivalcev po popisnih okoliših za celotno območje petih ljubljanskih občin. Enota popisni okoliš je statistično opredeljena enota, kjer živi povprečno od 50 do 80 gospodinjstev. O gostoti prebivalcev v samem mestu smo ugotovili naslednje:

1. Največja gostota je v samem središču, ter vzdolž Dunajske in Celovške ceste. Sicer pa so med posameznimi poselitvenimi območji opazni precejšnji prehodi, bodisi zaradi industrijskih con ali pa zaradi posebnosti gradnje zlasti zgoščevanja v centrih nekdanjih samostojnih naselij.

2. Lepo je viden prehod iz mesta na podeželje, kjer se gostota zelo zmanjša. Ljubljana je sicer v primerjavi z nekaterimi evropskimi mesti redko pozidana.

Vzporedno z zidavo stanovanjskih sosesk so se dograjevali tudi infrastrukturni objekti, kot so pošta, zdravstveni domovi, banke, večje samopostrežne trgovine. Ob tem pa je nastajala tudi nova ponudba storitvenih in oskrbne dejavnosti.

4. Členitev mesta Ljubljane glede na funkcijsko-gravitacijska območja

Glede na vrsto možnih členitev, ki jih v literaturi zasledimo in smo nekatere tudi posebej omenili, smo se pri našem delu odločili, da skušamo z anketiranjem ugotoviti funkcijsko-gravitacijsko pripadnost določenim območjem. Anketiranje je potekalo v dveh stopnjah. Leta 1992 smo s pomočjo prof. dr. I. Vrišerja iz Oddelka za geografijo pri seminarskem delu opredelili vsebinske sklope vprašalnika in izvedli okrog 600 anket. Glede na povratne informacije občanov smo vprašalnik nekoliko spremenili in v letu 1993 opravili drugo stopnjo anketiranja. Skupaj je bilo opravljenih okrog 1270 anket na 330 različnih krajih v Ljubljani.

Vprašalnik je bil sestavljen iz treh vsebinskih delov:

- prvi del so sestavljali nekateri identifikacijski podatki (ulica, KS, osnovni podatki o osebi, ki je odgovarjala),
- v drugem delu so vnešeni podatki oziroma odgovori, na podlagi katerih je mogoče določiti funkcijsko-gravitacijsko območje,
- z zadnjim delom vprašalnika pa smo skušali ugotoviti, kakšna je pripadnost krajanov določenemu območju, kje vidijo prednosti in slabosti svojega območja, kaj mislijo o določilih Zakona o lokalni samoupravi, po katerih bi bila Ljubljana razdeljena na četrti.

Kot podlago za členitev mesta smo vzeli današnji statistični obseg Ljubljane, čeprav se pri tem zavedamo, da ta formalna omejitev urbane aglomeracije na obro-

bju mesta ni najbolj ustrezna, saj sega na eni strani vpliv Ljubljane daleč v ruralno zaledje (občina Ljubljana Vič-Rudnik), na drugi pa izloča iz obrobja sklenjeno in z mestom bolj povezano območje domžalske ter vrhniške občine. Taka opredelitev obrobja Ljubljane tudi avtomatično izloča vsa pomembnejša večja naselja — centre, saj so ti danes sedeži sosednjih občin. Tako imamo na ljubljanskem robu le kategorijo centralnih krajev nižje stopnje.

Glede na različne možnosti členitve mesta in poznavanje razmer smo se odločili, da upoštevamo kot merila omejevanja območij:

- rezultate ankete,
- naravne dejavnike (reke, geomorfološke značilnosti ...),
- grajene elemente (ceste, železnice),
- kulturne dejavnike (zgodovinski dejavniki, sklenjenost območij, identifikacijsko-pripadnostni dejavniki).

Upoštevali smo tudi obstoječo administrativno in upravno delitev Ljubljane:

- območja nekdanjih samostojnih naselij, ki so sedaj priključena Ljubljani in se je njihov nekdanji pomen centralnih krajev danes še ohranil (Šentvid, Vevče, Polje, Črnuče ...),
- območja krajevnih skupnosti — enote, ki naj bi na področju lokalne samouprave skrbele za svoje krajanje, vendar so v zadnjem času izgubile precejšen delež pristojnosti,
- statistični in popisni okoliš — enote, kjer je možno dobiti zlasti nekatere demografske podatke.

Poleg naštetih smo bili pozorni tudi do drugih razmejitev v prostoru. To so:

- katastrske občine, kjer dobimo prostorske oziroma katastrske podatke,
- območja župnij, ki zlasti na obrobju mesta omogočajo določeno funkcionalno povezanost ljudi,
- območja šolskih okolišev.

Po analizi, ki smo jo naredili po posameznih teritorialnih enotah, in po primerjavi območij med posameznimi enotami ugotavljamo, da ni povsod usklajen prehod iz ene enote v drugo.

Velikost statističnih okolišev je zelo različna, saj se giblje število prebivalcev od nekaj ljudi do 12.000.

Tudi krajevne skupnosti so oblikovane različno. Povprečna velikost KS v Ljubljani je okrog 3000 prebivalcev. Vendar je število krajevnih skupnosti različno in znaša od okoli 900 do 13.000 prebivalcev. V mnogih primerih se je pokazalo, da za nekatere krajevne skupnosti ljudje niti ne vedo, kje imajo sedež. Najbolj poznane so tiste krajevne skupnosti, ki imajo sedež v nekdanjem centru (npr. Šentvid, Črnuče, Polje ...).

Podobno pogojno uporabna enota za mestne prostorske členitve je tudi katastrska občina, čeprav je v predlogu Zakona o lokalni samoupravi bilo priporočeno, da

se jih kot podlago za izvedbo teritorialne reforme upošteva. Med izvedbo raziskave se je pokazalo, da se katastrske občine od nastanka v prejšnjem stoletju sicer res niso spreminjale, vendar so zaradi širitve mesta nekatere sklenjene nelogično. Takšen primer je npr. K.O. Barje, ki je nekoč obsegala območje kmetijskih zemljišč od Trnovega do Barja, danes pa je del te katastrske občine povsem zazidan, vmes pa so speljane tudi nove cestne povezave (avtocesta). Zato postane omejitev mesta Ljubljane po katastrskih občinah nelogična, zlasti na južnem delu.

Veliko pripomb na terenu je bilo tudi, zakaj za omejevanje ne vzamemo območij župnij. Ugotovili smo, da v mestu pripadnost župniji ne igra iste vloge kot na podeželju. Skušali smo pridobiti podatke, koliko župnije res vežejo ljudi nase, vendar je bil dostopen samo podatek o velikosti župnij in koliko ljudi živi v območju, ne pa tudi podatek o dejanskem številu vernikov.

Določitev meja območij

Namen te raziskave je bil določiti meje gravitacijsko-funkcijskih območij in tudi nakazati smeri gravitacije občanov za različne stopnje storitev in uslug. Da si gravitacijo lažje predstavljamo v prostoru, smo meje v glavnem zarisali po današnjih mejah krajevnih skupnosti, vendar opozarjamo, da so meje samo ilustrativne.

Iz rezultatov ankete o opremljenosti centrov s terciarnimi in kvartarnimi dejavnostmi se je izluščilo 38 sekundarnih centrov, ki pa ne sodijo vsi v isti rang opremljenosti in privlačnosti.

V prvi rang centrov, ki imajo vse ali skoraj vse storitvene in oskrbne dejavnosti, sodijo (pri opredelitvi zunanjega roba smo upoštevali statistični obseg Ljubljane):

1. BEŽIGRAD
2. CENTER
3. ČRNUČE
4. DRAVLJE
5. KOSEZE
6. MOSTE
7. POLJE
8. RAKOVNIK
9. STOŽICE – RUSKI CAR
10. ŠENTVID
11. ŠIŠKA
12. TRNOVO
13. VIČ

Znotraj območij prvega ranga pa so glede na opremljenost tudi centri nižjega ranga. Nekateri centri so že historično znani in ljudje nanje gravitirajo predvsem zaradi zadovoljevanja potreb na nižji stopnji, nekateri drugi, zlasti v območjih novih poselitev (Fužine, Štepanjsko naselje), pa pridobivajo pomen šele v zadnjem času.

Izoblikovani centri drugega ranga so:

1. PODUTIK
2. JARŠE
3. ROŽNA DOLINA
4. VRHOVCI BRDO
5. MURGLE
6. RUDNIK
7. ŠTEPANJSKO NASELJE
8. FUŽINE
9. VEVČE
10. ZALOG
11. BEŽIGRAD – SMELT
12. SAVSKO NASELJE
13. KODELJEVO
14. POLJANE
15. PRULE
16. BRINJE

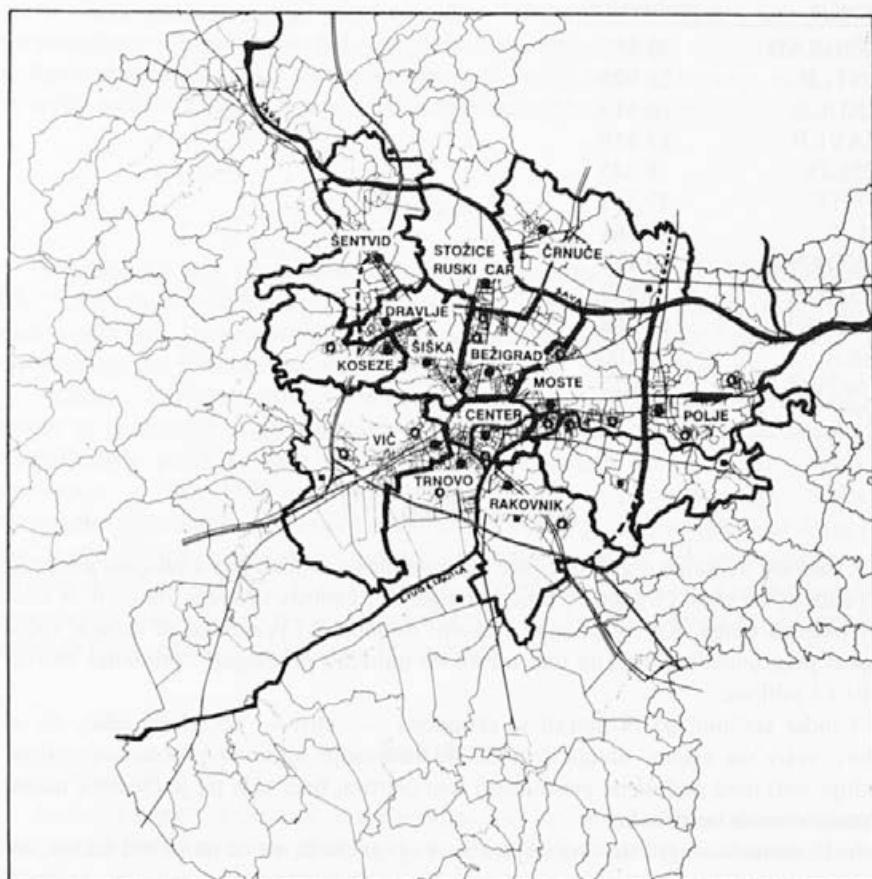
Izoblikoval pa se je še tretji sklop centrov, ki se v anketi skoraj niso pojavili, je pa treba nanje opozoriti zlasti z vidika bodočega razvoja Ljubljane. Tu gre za potrebo okrepitve nekaterih centrov v neposredni bližini centra, po drugi strani pa centrov na obrobju mesta, da bodo sposobni povezovati naselja v zaledju, ki danes ležijo zunaj mestnega območja (npr. Sostro).

Tretji sklop centrov:

1. SPODNJA ŠIŠKA
2. SOSTRO
3. GALJEVICA
4. ŠENTJAKOB
5. BIZOVIK
6. ČRNA VAS
7. KOZARJE
8. ŠMARTNO pod Šmarno goro

Na karti 5 so prikazana območja centrov prvega ranga, centri drugega in tretjega ranga pa so samo označeni s simbolom.

V ilustracijo, kako nehomogena je razporeditev obstoječe opremljenosti v Ljubljani, smo izračunali (samo približek, kajti sešteti so prebivalci po krajevnih skupnostih) število prebivalcev po območjih prvega ranga. Zlasti v Mostah je še vedno močna navezanost na same Moste, kar pomeni gravitacijo okrog 47.000 ljudi!

LEGENDA:

- Statistični obseg Ljubljane
 ————— Meja funkcijsko gravitacijskega območja
 ● Središče funkcijsko gravitacijskega območja 1. stopnje
 ○ Središče funkcijsko gravitacijskega območja 2. stopnje
 ■ Središče funkcijsko gravitacijskega območja 3. stopnje
SENTVID Ime središča 1. stopnje

Avtorja karte: **Angelca Rus**, dipl. geogr.
Ivan Stanič, dipl. inž. arh.
 Karto izdelal: **Ivan Stanič**, dipl. inž. arh.

Opomba:
 Upoštevan je statistični obseg Ljubljane

Vir:
 Angelca Rus, Ivan Stanič: Členitev mesta Ljubljana,
 UI RS, 1993, str. 104.
 ROTE Ljubljana, Geodetski Zavod RS
 Zavod RS za Statistiko

Karta 5: Gravitacijsko-funkcijska členitev mesta Ljubljana

Preglednica 7: Število prebivalcev leta 1991 v gravitacijsko-funkcijskih območjih prve stopnje

Ime območja	Število prebivalcev
BEŽIGRAD	36.455
CENTER	28.928
ČRNUČE	10.115
DRAVLJE	13.819
KOSEZE	8.345
MOSTE	47.313
POLJE	20.566
RAKOVNIK	9.177
STOŽICE	9.857
ŠENTVID	13.169
ŠIŠKA	29.100
TRNOVO	15.614
VIČ	26.311

5. Sklep

Z metodo funkcijsko-gravitacijske členitve mesta se nam je v Ljubljani izluščilo 38 centrov, od tega 13 centrov prvega ranga, 16. centrov drugega ranga in 9 centrov tretjega ranga. Ker v zakonu o lokalni samoupravi praktično ni ničesar rečenega o pristojnostih četrti, na tem mestu ne moremo predlagati optimalno število četrti v Ljubljani.

Vendar sodimo, da bi morali te skupnosti — četrti — opredeliti tako, da se njihov vpliv na višjem nivoju čuti oz. je reševanje njihovih problemov stalno. Slednje sodi med podeljene pristojnosti tem četrtim, brez njih pa je členitev mesta na manjše enote nesmiselna.

Instrumentalizacija četrti kot dejavnika v upravljanju mesta mora biti takšna, da je sistem upravljanja z mestnim prostorom kar se da razviden.

Ob takem pojmovanju četrti je treba:

1. formalno vzpostaviti središča tam, kjer že obstajajo,
2. okrepiti obstoječa podsredišča tam, kjer ne dosegajo nujne terciarne opremljenosti,
3. vzpostaviti nova podsredišča tam, kjer obstoječe ali nove urbane razmestitve to zahtevajo.

Slednje je mišljeno zlasti tam, kjer so nekoč obstajala definirana naselja, npr. Spodnja Šiška, ali tam, kjer bodo obstajala, npr. Nove Poljane, ki jih lahko upoštevamo kot območja rehabilitacije mesta v prihodnosti oz. območja, v katerih se bo namenska raba zemljišč spreminjala.

Ob tem ne moremo mimo trendov v demografskih gibanjih oz. prognoz o številu prebivalstva v Sloveniji v prihodnosti. Demografske ocene predvidevajo zniževanje števila prebivalstva, kar ne pomeni nujno tudi nazadovanja države (ali družbe) v celoti. Spremembe v mestih bodo opazne. Najbrž ni pričakovati take rasti prebivalstva, kot smo jo bili vajeni do sedaj. Pričakovati je premik h kakovostnim spremembam v bivalnih okoljih. Pomanjkanje demografskega potenciala pomeni tudi prevrednotenje večine razvojnih koncepcij večjih mest v Sloveniji, kajti razvoj le večjih centrov bi porušil sedaj obstoječe policentrično ravnovesje naselij.

Povzetek

V prispevku je v prvem delu opisana problematika prostorske členitve mesta. Sledi opis urbanističnih meril za členitev mesta, opredeljenih zlasti iz urbanistično-načrtovalskega, komunalno-upravljalnega, gravitacijsko-funkcijskega, razvojno-varovalnega in historično-identifikacijskega vidika. Kot podlaga za funkcijsko-gravitacijsko členitev mesta je upoštevan današnji statistični obseg mesta. Znotraj mesta so opazovani in predstavljeni povojni demografski in prostorski razvoj ter identificirano priključevanje nekdanj samostojnih naselij mestu. Z anketiranjem, izvedenim v letih 1992 in 1993, je na eni strani ugotovljena gravitacijsko-funkcijsko pripadnost prebivalcev posameznim območjem v Ljubljani, po drugi pa, kaj ljudje mislijo o predlagani reformi državne uprave in lokalne samouprave. Prispevek sklepa predlog členitve za območje mesta Ljubljana, kjer so zarisana posamezna funkcijsko-gravitacijska območja, ki naj bi bila podlaga za oblikovanje mestnih četrti, odvisno od njihovih pristojnosti.

Summary

In the first part of the article, the problems of municipal subdivision are described. It is followed by town-planning criteria, established by the viewpoints of town planning, gravitational-functional trends, development-protection problems, municipal-administrative needs and historical-identification questions. The basis for the functional-gravitational subdivision of the city were the present statistical limits of the city. Postwar demographic and spatial development of the city is shown, as well as the annexation of formerly independent settlements to Ljubljana. Through surveys conducted in 1992 and 1993, the gravitational-functional attraction of inhabitants to specific parts of the city was determined on the one hand. On the other, views on the proposed reform of national government and local autonomy were obtained. The article is concluded by a proposal of functional-gravitational areas in Ljubljana, which can be used as a basis for forming city subdivisions, depending on their competences.

Literatura in viri:

- Bežan, M., 1993: Razmere v Ljubljani v luči strateških opredelitev njenega razvoja, v: Nacionalna strategija prostorskega razvoja Slovenije, Zbornik 12. Sedlarjevo srečanje (Ivan Stanič, ur.), ZDUS, str. 57–59, Postojna.
- Boustedt, O., 1975.: Grundriss der Empirischen Regionalforschung, Hannover.
- Broadbent, G., 1990: Emerging concepts in urban space design, Van Nostrand Reinhold, New York.
- Dekleva, J., 1991: Dejavniki razvoja poselitve Ljubljane. Urbanistični inštitut RS, Ljubljana.
- Dekleva, J., 1991: Razvojna strategija mesta Ljubljane: Vprašanja in predlogi za razpravo. Urbanistični inštitut R Slovenije, Ljubljana.
- Eco, U., 1980: Function and Sign — The Semiotics of Architecture, v: Symbols and Architecture (G. Broadbent, R. Bent in C. Jenks, ur.), John Wiley & Sons, str. 11–69, New York.
- Gantar, P., 1993: Sociološka kritika teorij planiranja. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- Gantar, P., 1982: Urbanizem v razmerju do načina družbene produkcije in reprodukcije, rokopis.
- Geodetski zavod R Slovenije, 1993: Podatki registra osnovnih teritorialnih enot za 5 ljubljanskih občin, magnetni medij.
- Jakoš, A., 1993: Demografske spremembe in mesta v Sloveniji, Urbani izziv — Mesto: bivanje in stanovanje, št. 23–25, UI RS, Ljubljana.
- Korošec, B., 1991: Ljubljana skozi stoletja: Mesto na načrtih, projektih in v stvarnosti, Mladinska knjiga.
- Kos, D., 1991: Institucionalna in socialna inkongruenca mestne skupnosti, Urbani izziv — Prenova, št. 21/22, UI RS, str. 96–99, Ljubljana.
- Lichtenberger, E., 1986: Stadtgeographie 1: Begriffe, Konzepte, Modelle, Prozesse. B.G. Teubner Stuttgart, Stuttgart.
- Mestna geodetska uprava, 1993: Podatki o teritorialnih enotah, Ljubljana.
- Mesto Ljubljana, 1992: Mestna občina Ljubljana (MOL), Inštitut za javno upravo pri pravni fakulteti v Ljubljani, Strokovne službe mesta Ljubljane, Ljubljana.
- Mesto Ljubljana, 1993: Nove ljubljanske občine v številkah: po popisu prebivalstva 1991., Mestni zavod za informatiko, Projektni svet za loklano samoupravo mesta Ljubljana, Ljubljana.
- Mesto Ljubljana, 1993: Informacije: Lokalna samouprava, Mestni zavod za informatiko, Ljubljana.
- Mikuž, S., 1991: Urbanistična kontrola na območju ljubljanskih občin, v: Jože Dekleva et. al., Dejavniki razvoja poselitve Ljubljane, UI RS, str. 90–130 Ljubljana.
- Mušič, V., 1962: Centri v naselju, Urbanistični inštitut R Slovenije.

- Mušič, V., 1988: Raznolike podobe Ljubljane, Dnevnik, 16. 4. 1988.
- Mušič, V. et al., 1991: Regulacijske prvine med arhitekturo in urbanizmom, UI RS, Ljubljana.
- Nadškofijski ordinariat Ljubljana, 1981: Prebivalci ljubljanske nadškofije po župnijah ob popisih prebivalstva v letih 1948, 1953, 1961, 1981. Ljubljana.
- Pak, M., 1971: Geografski učinki socialne deformacije v nekaterih predelih slovenskih mest, Geografski vestnik, XLIII, Ljubljana.
- Peyke, G., 1989: Testrechnungen zur Abgrenzung von Agglomerationsräumen, Akademie für Raumforschung und Landesplanung, Hannover.
- Predlog zakona o lokalni samoupravi, Poročevalec, oktober, 1993.
- Predlog zakona o upravi, Poročevalec, julij, 1993.
- Primerjalne prednosti Ljubljane v razvoju urbanih centrov regije Alpe–Jadran, Urbanistični inštitut RS, Ljubljana 1993.
- Ravbar, M., 1992.: Suburbanizacija — stalnica ali epizoda v razvoju slovenskega podeželja, Urbani izziv, št. 21/22 — planiranje in urejanje podeželja, UI RS, str. 5–10, Ljubljana.
- Ravnikar, E., 1993: Razmišljanja o Ljubljani leta 1946, Urbani izziv, št. 23–25 — Mesto: bivanje in stanovanje, UI RS, Ljubljana.
- Razmišljanja o Ljubljani: Ob anketi o razvoju Ljubljane, (Breda Ogorelec, Tomaž Souvan, ur.), Mesto Ljubljana, 1991.
- Rebernik, D., 1992: Členitev Ljubljane na mestne četrti, diplomatska naloga, Filozofska fakulteta.
- Rus, A., Stanič, I., 1993: Členitev mesta Ljubljana, UI RS, Ljubljana.
- Šubic-Kovač, M., Nekateri vidiki ocenjevanja vrednosti stavbnih zemljišč pri nas, v: Nacionalna strategija prostorskega razvoja Slovenije.
- Temnitz, K., 1985: Stadt und Stadtregion, Westermann, Braunschweig.
- Vrednotenje modelov razvoja Ljubljane z vidika razporeditve prebivalstva, delovnih mest in izrabe tal, Urbanistični inštitut SRS, Ljubljana 1985.
- Vrišer, I., 1956: Razvoj mesta Ljubljane. Ljubljana.
- Vrišer, I., 1964: Geografska izhodišča pri omejevanju mest in njihovih vplivnih območij. Urbanistični inštitut R Slovenije, Ljubljana.
- Vrišer, I., 1984: Urbana geografija. Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo, Ljubljana.
- Zavod R Slovenije za statistiko: Osnovni demografski podatki za leto 1991 po popisnih okoliših, 1992.
- Zbornik 12. Sedlarjevo srečanje (Ivan Stanič, ur.), ZDUS, str. 155–158, Postojna 1993.
- Zore, J., 1992: Sanacija podeželja z upoštevanjem minimalnih standardov komunalne oskrbe, Urbani izziv, št. 21/22 — planiranje in urejanje podeželja, UI RS, str. 61–71, Ljubljana.